

Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління

Асоціація науковців України

у рамках роботи Видавничої групи «Наукові перспективи»

Наукові перспективи

*(Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка»,
Серія «Медицина», Серія «Педагогіка», Серія «Психологія»)*

Випуск № 12(54) 2024

Київ – 2024

ISSN (print) 2708-7530

DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12\(54\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54))

Наукові перспективи: журнал. 2024. № 12(54) 2024. С.1738

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 24.09.2020 р. № 1188 журналу присвоєно категорію "Б" із галузей науки: державне управління, право та економіка

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 27.09.2021 № 1017 журналу присвоєно категорію "Б" із психології

Рекомендовано до друку Президією Всеукраїнської Асамблеї докторів наук з державного управління (Рішення від 26.12.2024, № 8/12-24)

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія KB № 24436-14376P від 09.06.2020 р.

Журнал видається за підтримки Міжнародного економічного інституту (Есеніце, Чехія) та
КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва"

Журнал заснований з метою розвитку вітчизняного наукового потенціалу та реалізації кращих традицій науки в Україні та за кордоном. Журнал висвітлює історію, теорію, механізми формування та функціонування, а, також, інноваційні питання розвитку державного управління, права, економіки, психології, педагогіки та медицини. Видання розраховано на дослідників, викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків.

Наукове видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), міжнародної пошукової системи Google Scholar та до міжнародної наукометричної бази даних Research Bible.

Головний редактор:

Жукова Ірина Віталіївна — кандидат наук з державного управління, доцент, директор Видавничої групи «Наукові перспективи», директор Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління, Лауреат премії Президента України для молодих вчених, Лауреат премії Верховної Ради України молодим ученим, Лауреат премії імені Івана Франка у галузі інформаційної діяльності, Лауреат Всеукраїнської премії «Інновація в освіті — 2018», м. Київ, Україна

Заступники Головного редактора:

Янчук Артем Олександрович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, Заступник керівника Апарата Верховної Ради України (Київ, Україна);

Непомнящий Олександр Михайлович — доктор наук з державного управління, кандидат економічних наук, професор, Дійсний член Академії будівництва України, професор кафедри архітектури і просторового планування Національного авіаційного університету (Київ, Україна). Заслужений будівельник України, Почесний працівник будівництва та архітектури, державний службовець 3 рангу (Київ, Україна);

Дацій Олександр Іванович — доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна) ;

Павленко М.С., Діденко О.Ю. <i>ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ МЕДІАГРАМОТНОСТІ</i>	1618
Петреченко С.А. <i>ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РІЗНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ І ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИХ ПІДХОДІВ У ПОЛЕГШЕННІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВАЖКОПОРАНЕНИХ ОСІБ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ</i>	1635
П'янківська Л.В., Савченко О.В. <i>КОРОТКИЙ ОПИТУВАЛЬНИК ЗАГАЛЬНОГО СТАНУ ЗДОРОВ'Я (GHQ-16): ВАЛІДИЗАЦІЯ ШКАЛ НА ВИБІРЦІ ПРАЦІВНИКІВ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ</i>	1646
Санніков О.І. <i>ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ: ПРОБЛЕМА ДЕТЕРМІНАЦІЇ</i>	1665
Саннікова О.П., Саннікова А.О. <i>ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ СПІЛКУВАННЯ</i>	1681
Сватенкова Т.І. <i>МОДЕЛЬ АКТУАЛІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДЛІТКА</i>	1696
Сотніченко Н.О., Данилевич Л.А. <i>СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КІБЕРБУЛІНГУ В ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ</i>	1711
Шпортун А.М. <i>ТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ</i>	1724

УДК 159.923

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12\(54\)-1666-1680](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54)-1666-1680)

Санніков Олександр Ілліч доктор психологічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики практичної психології, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, <https://orcid.org/0000-0002-6743-0182>

ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ: ПРОБЛЕМА ДЕТЕРМІНАЦІЇ

Анотація. У статті презентовані результати теоретико-емпіричного дослідження раціональності особистості як провідного фактору професійної самореалізації. Метою публікації є виклад результатів перевірки припущення про те, що раціональність може виступати фактором і регулятором професійної самореалізації. Здійснений теоретичний аналіз досліджень щодо понять «раціональність особистості», «вибір з альтернатив», «професійна самореалізація». Раціональність розглядається як властивість особистості, яка виявляється в готовності обмірковувати свої рішення й діяти при можливо повному орієнтуванні в складній ситуації. Професійна самореалізація розуміється нами як безперервний процес, що включає регулярний особистісний вибір з можливих, вірогідних варіантів, детермінований психологічною організацією особистості, за участю різнорівневих її характеристик, які відбивають її цілісність.

Розглянуто структуру, основні етапи й особливості раціональних рішень, роль інформаційної підтримки на етапі їх підготовки й прийняття у діяльності професіонала. У теоретичному аналізі розкриті прояви раціональності в різних умовах професійної самореалізації (вибір, прийняття рішень, професійна діяльність), обґрунтована регуляторна функція раціональності щодо простору самореалізації особистості професіонала. Аналіз характеристик, що досліджуються, ґрунтуються на результатах їх вивчення із залученням таких широко відомих, надійних і валідних психодіагностичних методик, як оцінка рівня рефлексивності, індикатор типу особистості, мультидименціональні шкали рішимості, особистісні фактори прийняття рішень. За допомогою кореляційного аналізу встановлені статистично значущі (і додатні, і від'ємні) взаємозв'язки показників раціональності із професійно важливими властивостями особистості. Виявлені статистично значущі взаємозв'язки показали, що раціональність особистості є одним із провідних факторів самореалізації професіонала. Особи, з високим рівнем раціональності

відрізняються від інших проявами психологічних характеристик і специфічною поведінкою в ситуаціях вибору, при прийнятті рішень та в процесі діяльності. Особлива увага приділяється якісній своєрідності проявів раціонального в життєдіяльності особистості, що розкриває саме психологічний зміст цього складного феномена. Якісний аналіз за допомогою методу профілів дозволив вивчити психологічні особливості рішимості професіонала в осіб, які різняться рівнем раціональності.

Ключові слова: раціональність, професійна самореалізація, рішимість особистості, прийняття рішень, вибір.

Sannikov Oleksandr Ilyich Doctor of Psychology, professor, Professor of the Department of Theory and Methodology of Applied Psychology, State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, <https://orcid.org/0000-0002-6743-0182>

PROFESSIONAL SELF-REALIZATION: THE PROBLEM OF DETERMINATION

Abstract. The article presents the results of a theoretical and empirical study of the rationality of the individual as a leading factor in professional self-realization. The purpose of the publication is to present the results of testing the assumption that rationality can act as a factor and regulator of professional self-realization. A theoretical analysis of research on the concepts of “personal rationality”, “choice from alternatives”, “professional self-realization” was carried out. Rationality is considered as a personality trait, which manifests itself in the readiness to consider one’s decisions and act with possible complete orientation in a difficult situation. Professional self-realization is understood by us as a continuous process that includes a regular personal choice from possible, probable options, determined by the psychological organization of the individual, with the participation of different levels of its characteristics that reflect its integrity.

The structure, main stages and features of rational decisions, the role of information support at the stage of their preparation and adoption in the professional’s activity are considered. The theoretical analysis revealed the manifestations of rationality in various conditions of professional self-realization (choice, decision-making, professional activity), substantiated the regulatory function of rationality in relation to the space of self-realization of the professional personality. The analysis of the studied characteristics is based on the results of their study with the involvement of such widely known, reliable and valid psychodiagnostic methods as the assessment of the level of reflexivity, the personality type indicator, multidimensional scales of decisiveness, personal

decision-making factors. With the help of correlation analysis, statistically significant (both positive and negative) relationships between rationality indicators and professionally important personality traits were found out. The revealed statistically significant relationships showed that the rationality of the individual is one of the leading factors of the professional's self-realization. Individuals with a high level of rationality differ from others in the manifestation of psychological characteristics and specific behavior in situations of choice, when making decisions and in the process of activity. Special attention is paid to the qualitative originality of the manifestations of a rational personality in life, which reveals the psychological meaning of this complex phenomenon. Qualitative analysis using the method of profiles made it possible to study the psychological features of a professional's decisiveness in individuals with different levels of rationality.

Keywords: rationality, professional self-realization, individual decisiveness, decision-making, choice.

Постановка проблеми. Не буде перебільшенням сказати, що проблема раціональності займає одне із центральних місць в історії розвитку людської культури. У розумі, у його функціях, людина бачить один з інструментів оволодіння предметним змістом світу, його перетворенням у своїх інтересах. Незважаючи на те, що суперечки навколо раціональності в соціальних, гуманітарних і технічних науках не вщухають і стають усе більш гострими, а обсяг літератури, який присвячений цій темі, продовжує збільшуватися, дотепер немає ні загальноприйнятого визначення поняття раціональність, ні згоди в тому, що розуміти під проблемою, яка пов'язана із цим поняттям [3].

Багатозначне й багатогранне поняття раціональності знаходить своє визначення практично в кожній з наук, об'єктом дослідження яких є індивід або суспільство. У філософії раціональність означає теоретичне знання, яке відбиває сутність речей і явищ навколишнього світу, закони походження, функціонування й розвитку. В економічній області раціональність розглядається як форма виробничо-технічної діяльності, яка виконується з найменшими витратами й відхиленнями. Поняття раціональність у соціальній сфері характеризує таку діяльність суб'єкта, яка виконується згідно з нормами суспільної, соціальної значимості, з ідеалом розумних потреб. Для більш повного й всебічного розгляду даного феномена, визначення поняття й критеріїв раціональності, нам представляється необхідним провести теоретико-емпіричне дослідження з даної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема раціональності є однією з найбільш складних і маловивчених у сучасній психології (Г. Гігеренцер, А. Елліс, Т. Корнілова, Р. Ленг, Дж. Марч, О. Степаносова, К. Г. Юнг). Це викликано інтегрованим характером досліджуваного явища, його тісним

переплетенням з іншими психічними процесами. Актуальність обумовлена й сууго практичною позицією дослідників, пов'язаної з формуванням раціональності – такої якості особистості, необхідність якої для вирішення багатьох життєвих проблемних ситуацій у більшості вчених не викликає сумнівів. Разом з тим, недостатньо з'ясованими все-таки залишаються не тільки змістовна сутність раціональності, механізми її функціонування, але також і умови реалізації раціональності в прийнятті рішення, у реалізації вибору особистості. Насущної є також проблема раціональності професійної діяльності та її реалізації з появою екстремальних умов [2].

У розумінні «раціональності», ми відштовхуємося від підходу, який був запропонований L. J. Cohen (1981). Лоуренс Коен розумів під раціональністю «...готовність особистості усвідомлювати свої рішення і діяти за можливо повному орієнтуванні у ситуації» [11]. При цьому вона може бути використана для характеристики різноманітних рішень, які приймає суб'єкт, включаючи ризиковані (причому, що протікають як у поведінковому, так і пізнавальному планах). Раціональність як властивість особистості має в психології і більш вузьке значення, ніж тільки готовність до обмірковування, а саме уявне опосередкування своїх рішень. Найбільш тісно це поняття пов'язане з дослідженнями реалізованих суб'єктом умовиводів. Проблема вимірювання людської «раціональності» передбачає при цьому по суті можливість вимірювання логічної компетентності суб'єкта [там само].

За традицією в сучасній психології, яка склалася до теперішнього часу, раціональні рішення відносять до продуктів раціонального мислення. Область конструювання й «висновку» раціонального рішення включає ті елементи психіки, які оперують різноманітною фактографічною інформацією. У якості опори для ухвалення раціонального рішення виступають логічні складові мислення (такі компоненти структури мислення як судження, умовивід, ідея, думка). Розкриваючи джерело становлення даного наукового напрямку, фахівці в області теорії керування показали, що наукові основи математичної теорії раціональних рішень, як розділу загальної теорії систем і системного аналізу, були закладені ще в період Другої світової війни. Його родоначальниками по праву вважаються Дж. фон Нейман і О. Моргенштерн, які в 1944 р. опублікували матеріали за новим напрямком у математиці – теорії ігор. Пізніше, у період з 1957 по 2003 рік, були отримані нові оригінальні результати й зроблений істотний внесок у розвиток і збагачення цієї теорії працями таких учених, як Р. Акофф, Ст. Бір, А. Г. Венделін, Д. М. Гвішиані, Р. Льюс, Ст. Оптнер, Х. Райфа, Дж. Форестер, Ф. Емері, та ін.

Під раціональним рішенням сучасні вчені розуміють вибір найкращої альтернативи із припустимих, або всіх можливих; отримання максимальної користі при мінімальних витратах, яка відбиває реалізацію так званої

«стратегії мінімакса». Ухвалені рішення повинні ґрунтуватися не тільки на достовірній поточній, але й прогнозованій інформації; опиратися на глибокий аналіз факторів, які виявляють вплив на вибір, прийняття й узгодження остаточного рішення, а також урахувувати результати передбачення його можливих наслідків. Прийняття й узгодження раціонального рішення базується винятково на науковому підході (максимально формалізованому), без знижок на ненадійний «людський фактор».

Разом з тим, дослідження процесів прийняття рішень показали, що найбільш складним, центральним етапом у пошуку й прийнятті раціонального (ефективного, мудрого) рішення є обмежений вибір із сукупності альтернатив [6; 7]. Даний етап, «вибір з альтернатив», являє собою комплекс аналітико-синтетичних дій особистості в ситуації прийняття рішень. Комплекс дій особистості, крім безпосереднього аналізу обставин, оцінки умов прийняття розв'язків, висування варіантів досягнення мети, розрахунків мінімальних витрат втрати ресурсів, припускає також оцінку результатів для кожної альтернативи за сукупністю критеріїв. При цьому в оцінці може бути використаний як єдиний критерій, який задовольняє всю сукупність пропонованих вимог (при елімінуванні впливу інших), так і їхня комбінація так званий комплексний критерій). У якості критерію, який ураховує зміну безпосередніх умов вибору, можуть виступати наступні: досяжність поставленої мети, трудомісткість реалізації остаточного розв'язку, значимість вибору для особистості, оцінка або передбачення реакції соціального оточення, прогнозування віддалених наслідків реалізації вибору й багато інші. Необхідно урахувати, що процесуальні характеристики прийняття рішень особистістю багато в чому залежать не тільки від того, як і яким чином особистість оцінює майбутній результат, але також й від складу способів його одержання. Зовнішні й внутрішні умови вибору при цьому можуть виступати в якості факторів, у значній мірі визначальних логікові вибору особистості. Така багатовекторна, багатокритеріальна, прогностична оцінка можлива тільки при включенні в «розгляд» усіх характеристик дій особистості по реалізації остаточного варіанта вибору.

Зіставлення суб'єктивних уявлень про варіанти можливих дій (альтернативах, критеріях корисності й цінності), яке будується на принципі «раціональності», являє собою їх знакову репрезентацію в єдиному «просторі непросторових явищ» (у просторі свідомості). Раціональність «запускає» процес рефлексії й формує основний результат – індивідуальний професійний досвід особистості. Раціональність виконує роль координатора в системі діяльності, у системі прийняття рішень: виділення й усвідомлення проблемної ситуації, прийняття й формулювання актуального завдання діяльності, «зняття» невизначеності ситуації, вибір найбільш ефективного, раціонального

варіанта, знаходження шляхів досягнення мети. Сказане дає підставу припускати особливу роль, яку виконує раціональність у професійної самореалізації, у діяльності, у прийнятті рішень особистістю [7; 8].

Професійна самореалізація розуміється нами як безперервний процес, що включає регулярний особистісний вибір з можливих, рівно вірогідних варіантів, детермінований психологічною організацією особистості, за участю різнорівневих характеристик, які відбивають її цілісність. Вибір – специфічний, життєво важливий прояв активності особистості, що забезпечує перехід до найкращого з можливих варіантів рішення, або суб'єктивно сприйманого професіоналом як такого, що вирішує ситуації діяльності.

Щодо прийняття раціональних рішень, виділені етапи описуються в такий спосіб. Першим етапом у більшості випадків є діагностика проблеми. Діагностування складної проблеми – це усвідомлення й установлення реальних причин протиріччя, утруднень у реалізації дій, що управляють впливами, а також попередня оцінка наявних можливостей, які у професіонала є для їхнього подолання. Другим етапом у більшості ситуацій реального керування є формулювання критеріїв і обмежень. У якості критеріїв виступають кількісні і якісні показники процесів (інформаційних, технологічних, фінансових), по яких будуть оцінюватися висунуті в ході аналізу альтернативи. Найбільш складним, особливо в умовах обмеженості часу й засобів реалізації, є визначення альтернатив. Під альтернативою в практиці керування мається на увазі кожне припустиме розв'язування протиріччя, ситуації керування або проблеми, яке може відповідати сукупності заданих обмежень. У тому випадку, коли альтернативи не проглядаються, виникає ситуація появи імперативного варіанта – єдиного для даних умов, безумовного варіанта розв'язку або виходу із ситуації. Четвертий етап припускає розгорнутий аналіз, який визначає оцінку альтернатив. Алгоритмічно зводиться етап до послідовного зіставлення кожної альтернативи відповідної до критерію. Останній, п'ятий етап, завершує цикл прийняття розв'язків і містить вибір найкращої альтернативи. Це означає, що здійснюється вибір найкращого рішення проблеми, якому відповідає екстремум заданого критерію або сукупності критеріїв [1].

При підготовці «раціонального рішення» особливу увагу необхідно приділити двом основним етапам: етапу інформаційної підготовки рішення, включаючи створення інформаційного забезпечення як проектування, процес вироблення варіантів рішення, так і необхідних процедур (дій, операцій) для безпосереднього виконання етапу ухвалення рішення. Стосуючись інформаційної підготовки рішення, Т. Томашевський пропонує враховувати тип ситуації ухвалення рішення: а) *ситуацію вибору*, «...у всіх цих ситуаціях людина повинна здійснювати вибір (селекцію) сигналів, класифікувати їх на

такі, які вимагають реакції, і такі, які її не вимагають»; б) *складну ситуацію*, «...складними називаються такі ситуації, у яких людина повинна одночасно враховувати відомості, що одержані більш ніж від одного джерела інформації, або виконувати більш ніж одну дію»; в) *ситуацію переваги*, «...коли різні можливі реакції мають для людини неоднакове значення, коли з якої-небудь причини вона вибирає одне із двох...»; зрештою, г) *імовірнісну ситуацію*, «...такого роду ситуація виникає в тих випадках, коли працівник виконує певні операції при недостатньому обсязі інформації наявної в його доступі». Разом з тим, перераховані ситуації є фактично інформацією ситуацій і вибору, і ухвалення рішення [4].

Багатогранність, багатоаспектність і складність розглянутої проблеми обумовили вибір **теми даної статті** – розгляд раціональності як одного із провідних факторів вибору особистості в ситуації прийняття рішень, установлення відносин між раціональністю й властивостями прийняття рішень, компонентами рішимості особистості, опираючись на дані статистичного аналізу. Досягнення мети забезпечувалося вирішенням комплексу наступних завдань дослідження, який охоплював: теоретико-методологічний аналіз робіт даної проблематики й визначення підходу до вивчення специфіки взаємозв'язків раціональності з іншими властивостями особистості професіонала; обґрунтування вибору раціональності як *чинника*, який визначає індивідуально-психологічні особливості професійної самореалізації; розробку програми емпіричного дослідження й проектування комплексу психодіагностичного інструментарію; проведення емпіричного дослідження й обробку його результатів; вивчення характеру взаємозв'язків між досліджуваними показниками, визначення особливостей прояву професійно важливих якостей в осіб, які відрізняються рівнем раціональності.

Методики й організація дослідження. У дослідженні взяло участь 95 магістрів очної й заочної форми навчання Університету Ушинського. Усі обстежені мали досвід професійної діяльності.

Для оцінки індивідуально-психологічних особливостей прийняття раціональних розв'язків був сконструйований комплекс діагностичних методик у складі: «Мультидимензійна шкала рішимості», МШР (О. І. Санніков); «Діагностика рівня рефлексивності», Рфл (В. В. Пономарьова); «Особистісні чинники прийняття рішень», ОФР-25 (Т. В. Корнілова); «Опозиції», модифікація MBTI (І. Майєрс, К. Бріггс) [5].

Виклад основного матеріалу. Кореляційному аналізу були піддані «сірі» бали показників раціональності, рішучості й властивостей прийняття рішень. Для встановлення взаємозв'язків раціональності був проведений кореляційний аналіз із застосуванням коефіцієнта добутку моментів Пірсона (Р), який розраховувався за допомогою програми обробки статистичних даних

IBM Statistics SPSS 23.0. У табл. 1 представлені значимі кореляції показників раціональності, рішучості й властивостей прийняття рішень особистістю.

Таблиця 1

**Матриця значимих кореляційних зв'язків показників
раціональності, рішучості й властивостей прийняття рішень**

	МБТІ		Рфл		ОФР-25	МШР		
	І	Р	РфлА	РфлМ	ГдР	СпР	ГнР	
Рац					-439*	-450*		
І	305	-350		305	-467*	-374*		
Н	-439*	413*		-529*		354*		
Ј		-863*	279	447*		-398*	-281	
Р			-321	-411*		361*		
МШР								
	СтР	РкР	ТнР	ДвР	РфР	ОсР	НзР	АвР
Рац	-369*	-327		273	369*	429*	-296	-379*
РфлР	363*						370*	
РфР				379*		482*		329
Ј		-483*	-343					-427*
ДвР						482*		

Примітка: 1) $n = 95$; 2) нулі й комі опущено; 3) без позначення – $p \leq 0,05$; позначення * – $p \leq 0,01$; 4) отут і далі використовуються скорочення показників: а) діагностики шкал рішучості (МШР): СтР – стрімкість, РкР – ризикованість, ТнР – толерантність, ДвР – далекоглядність, РфР – рефлексивність, ОсР – докладність, НзР – незалежність, самостійність, СпР – спонтанність, ГнР – гнучкість, АвР – авантюризм, АсР – асертивність; б) особистісних факторів прийняття рішень (ОФР-25): Рац – раціональність, ГдР – готовність до ризику; в) рефлексивність (Рфл): РфлР – ретро рефлексія, рефлексія минулого, РфлА – актуальна рефлексія, рефлексія теперішнього часу, РфлМ – рефлексія майбутнього; г) опозицій (модифікація індикатору типу особистості): І – інтроверсія, Н – інтуїтивний тип, Ј – вирішальний тип, Р – сприймаючий тип.

Перш ніж приступитися до аналізу співвідношення раціональності, рішучості й властивостей прийняття рішень, розглянемо ці показники в структурі методик, які були використані в дослідженні. Показники раціональності й мудрості в проведеному дослідженні вимірялися методиками, перевіреними на надійність і валідність.

По-перше, для виміру раціональності були використано дві методики. Перша методика, «Особистісні фактори прийняття рішень», Т. Корнілової (ОФР-25), яка вимірює лише два показники – раціональність (Рац) й готовність до ризику (ГдР). Т. Корнілова розуміє раціональність як психологічну змінну, яка відображає характеристику особистісної регуляції виборів суб'єкта (як прийняття рішень) у широкому контексті життєвих ситуацій (навчання, гра, діяльність самообслуговування й професійна діяльність). Шкала «раціональ-

ності» (Рац) не тільки вимірює готовність обмірковувати свої рішення, а й діяти при можливо повному орієнтуванні в ситуації, але може також характеризувати різноманітні, у тому числі й ризиковані рішення суб'єкта.

По-друге, для вимірювання показників мудрості були використані також дві методики. Перша, «Визначення рівня рефлексивності» (версія В. Пономарьової), яка вимірює загальний рівень рефлексивності, а також компоненти її структури – ретроспективну рефлексію, рефлексію минулого (РфлР), рефлексію ситуативну або рефлексію актуальну (РфлА), перспективну рефлексію, рефлексію майбутнього (РфлМ) і рефлексію взаємодії. Крім того, були використані «Мультидименціональні шкали рішимості» (МШР), до складу яких входить шкала рефлексивності (РфР). До особливостей її інтерпретації відноситься наступне: високі значення показника рефлексивності (РфР+) означають, що вибір особистості відрізняється розсудливістю, обережністю, обмірковуванням того, що відбувається, аналізом варіантів, прогнозом наслідків вибору.

Друга методика, «Опозиції» (версія МБТІ К. Бріггс і І. Майерс), включає показник раціональності як тип особистості (тип J). Раціональний тип (або вирішальний, тип J) властивий людям, у яких головне місце у відношенні до світу займає функція прийняття рішень. Для них природним є строго обкреслена й продумана організація життя (життя за планом), коли все підлегле певній логіці й структурі; причому відрізняються не тільки вираженою потребою регулювати етапи власного життя, але й контролювати їхнє протікання. Представники даного типу воліють розуміти те, що відбувається (прагнення до повної визначеності), віддають перевагу всьому іншому («за краще для себе») прийняти ефективне рішення й акуратно, педантично його виконати. Виразно раціональні, і як більшість осіб зі стійким домінуванням раціональності строго орієнтовані на досягнення результату. Вони воліють оцінювати й критикувати, чим розуміти й засвоювати («вбирати») нову інформацію, причому навіть у тому випадку, коли вона може вплинути на зміну вже прийнятого ними раніше рішення. Простір, який вони формують навколо себе, підлягає строго певному порядку, причому перебуває під їхнім постійним контролем. Такі люди відрізняються не тільки вмінням ухвалювати рішення без напруги й особливих хвилювань, їм, у першу чергу, властиві рішимість, обачність, старанність при виконанні діяльності. Вони планують свою діяльність і діють згідно із цим планом.

До основних, відмінних рис «раціональної» особистості необхідно віднести наступні: прагнення до підготовлених, організованих дій, при цьому характерно бажання мати у своєму розпорядженні попередню інформацію (логічного або етичного характеру) про об'єкт або предмет майбутньої справи; досить стабільна працездатність; перевага віддається певного роду діяльності,

яка не вимагає частих перемикань із одної на іншу; виражена схильність до впорядкування наявної інформації й навколишньої дійсності, реальність повинна бути «розкладена по полицях, усе на своїх місцях – факти, розпорядок дня, відносини з родиною й товаришами по службі, правила пристойності, взуття в коридорі тощо; іноді це виливається в яскраво виражений педантизм навіть при загальній жвавості характеру.

Результати кореляційного аналізу. Аналізуючи взаємозв'язки раціональності (Рац), необхідно відзначити деякі особливості, властиві саме її взаємозв'язкам з компонентами мудрості (Двр, Рфр, Осп). Це також стосується взаємозв'язків показника раціональності й показника вирішального типу (J) з показниками інших шкал рішимості. Крім того, виділені також зв'язки раціональності з показником загальної рефлексивності з її структурними складовими й між собою – додатний зв'язок показників ситуативної рефлексії, рефлексії сьогодення, ретроспективної рефлексії, рефлексії майбутнього й рефлексії взаємодії на 1% і 5% рівнях.

Окремо зупинимося на перспективній рефлексії, рефлексії майбутнього, яка показала тісний додатний зв'язок (0,305 на 0,05% рівні значимості) з показником інтуїтивного типу (I - тип). Розгляд взаємозв'язків рефлексії майбутнього (Рфлм) з показником раціонального типу особистості (J) також виявляють від'ємний статистично значимий зв'язок з показником інтуїтивного типу (N; -0,529 на 1% рівні значущості), а також додатний значимий зв'язок з показником інтроверсії (I; 0,299 на 5% рівні значущості) й сенсорним типом (S; 0,404 на 1% рівні значимості). Виявлені взаємозв'язки ситуативної рефлексії, рефлексії теперішнього (Рфла), з показниками індикатору типу особистості – зв'язки, різні за знаком, але закономірні для цих типів особистості. Виявлені від'ємні статистично значимі взаємозв'язки Рфла з показником сприймаючого типу (P; -0,321 на 5% рівні); і, навпаки, додатні – з показником вирішального, раціонального типу (J; 0,279 на 5% рівні значимості).

Виділені значимі взаємозв'язки шкал рішимості: додатні зв'язки рефлексивності (Рфр) із гнучкістю прийняття рішень (Гбр; 0,354 на 5% рівні значимості) і від'ємні – зі шкалою спонтанності прийняття рішень (Спр; -0,306 на 5% рівні значимості). Найбільш тісні додатні зв'язки рефлексивності (Рфр) виявлені з показником раціональності прийняття рішень (Рац; 0,369 на 1% рівні значимості). Необхідно відзначити, що шкала рефлексивності (Рфр) додатно зв'язана зі шкалами далекоглядності (Двр; 0,379 на 1% рівні значимості) і обачності (Осп; 0,482 на 1% рівні значимості). Усі три шкали рішимості утворюють єдину групу – блок розумності, створюючи основу для прояву раціональності не тільки в прийнятті рішень особистістю, але й в інших формах її життєдіяльності.

При аналізі взаємозв'язків раціональності (J) виділені такі від'ємні статистично значимі взаємозв'язки з наступними шкалами рішимості: спонтанністю (Спр), авантюрністю (Авр), ризикованістю (Ркр), гнучкістю (Гнр) й толерантністю (Тнр). Зазначені взаємозв'язки виділені на 1% і 5% рівні значимості, й у своїй сукупності забезпечують прояв стійкої тенденції. По суті, дані взаємозв'язки відображають не стільки прояв раціональності в ситуації вибору, скільки формують психологічну характеристику вимог і опис умов, дотримання яких необхідно для «раціонального рішення», його прийняття, узгодження й реалізації.

Аналогічну картину взаємозв'язків зі шкалами рішимості демонструє показник «раціональності», Рац (методики ОФР-25): від'ємні значимі взаємозв'язки зі шкалами спонтанності (Спр), ризикованості (Ркр), стрімкості (Стр), незалежності (Нзр) і авантюрності (Авр), на 1% і 5% рівні довірчої ймовірності. Крім того, виявлені додатні взаємозв'язки «раціональності» зі шкалами далекоглядності (Двр) і обачності в ухваленні рішення (Оср), що підтверджує висловлене раніше припущення про особливу роль раціональності в психологічній системі вибору й прийняття рішень професіоналом.

Аналіз отриманих первинних даних підтверджує участь інтуїції в оцінці наслідків можливого розвитку ситуації, причому вказує на часовий аспект, який ураховується при прогнозі функціонування рефлексії майбутнього в індивідуальному просторі особистості професіонала.

Здатність до передбачення й оцінки розвитку ситуації в майбутньому, у дійсності більш властива особам з домінуванням інтроверсії. Представників даної групи також відрізняє здатність збирати й агрегувати необхідну для розуміння ситуації фактографічну інформацію. Можна припустити, що поява негативних статистично значимих взаємозв'язків рефлексії майбутнього й інтуїтивного типу особистості (якого відрізняє здатність бачити сховане від очей) може бути обумовлене відсутністю професійного й життєвого досвіду в починаючих професіоналів.

Результати якісного аналізу. Отримані дані кореляційного аналізу про наявність закономірних зв'язків між досліджуваними показниками, дозволили перейти до детального аналізу результатів за допомогою якісного аналізу. За допомогою методу «асів» були виділено дві групи обстежених, які різняться за рівнем раціональності, силі зв'язків із властивостями прийняття рішень і рішимості особистості [9]. Сформовані групи, що утворювали I і IV квартал розподілу вибірки обстежених: Рац+ – група з високими значеннями показника раціональності (n=10) і Рац- – група з низькими значеннями цього показника (n = 9). У цих групах був виконаний аналіз профілів рішимості особистості, представлений на рис. 1.

Аналіз профілів рішимості представників груп Рац+ і Рац- демонструє наступні тенденції:

- профілі показників обох груп відрізняються однаковою формою, але різняться за виразністю показників шкал рішимості, які їх утворюють. Більш виражене домінування шкал рішимості носить сталий характер і може бути основою психологічного портрета «раціональної» особистості;

- значимі відмінності між групами спостерігаються тільки в показниках окремих шкал рішимості – спонтанності (Спр), ризикованості (Ркр), авантюристичності (Авр) і показниках блоку розуму (Рфр, Двр і Оср);

- виявлені системи показників є характерними для кожної з обох груп (Рац+, Рац-) і являють собою континууми, утворені двома полюсами – високими й низькими значеннями різних показників рішимості.

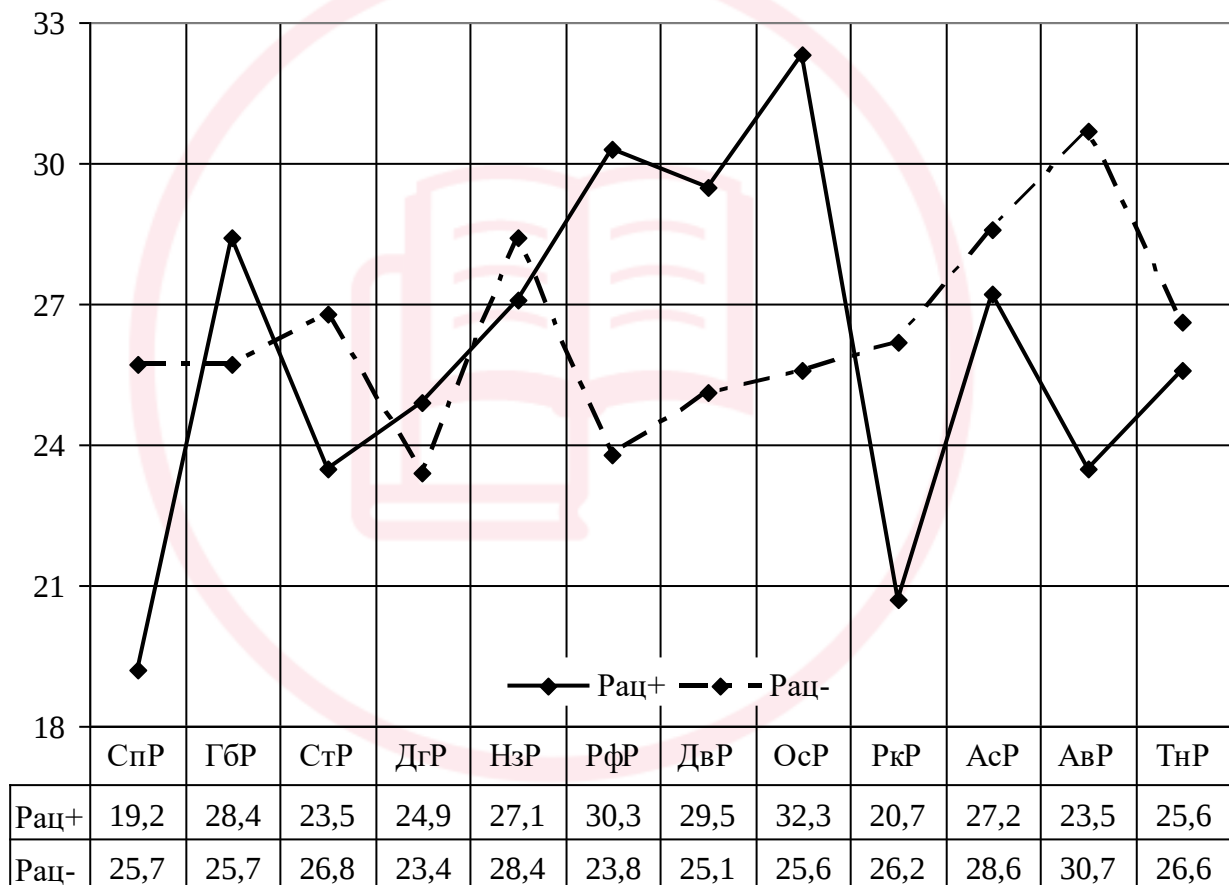

Рис. 1. Профілі рішимості в осіб, які відрізняються рівнем раціональності особистості (Рац+, Рац-).

Профілі рішимості представників раціональних і нераціональних груп підтверджують статистично значимі закономірні взаємозв'язки зазначених показників – раціональності, рішимості й властивостей прийняття рішень особистості.

Висновки:

1. Аналіз отриманих профілів показав, що кожна досліджувана група осіб (раціональні, не раціональні) характеризується певною конфігурацією показ-

ників рішимості, яка проявляється: в унікальній комбінації високих і низьких значень досліджуваних показників, у специфічному об'єднанні параметрів, у рівнях, яких досягають дані показники.

2. У ситуації вибору й прийняття рішень, представників групи раціональних (Рац+) відрізняють більш високі значення наступних шкал рішимості: догматичності (Дгр), далекоглядності (Двр), стрімкості (Стр), обачності (Оср) і асертивності (Аср). Можна стверджувати, що глибоке розуміння ситуації більш притаманно раціональним, ніж нерациональним. Більш високі значення догматичності припускають виражену систему критеріїв корисності при прогнозуванні можливості досягнення мети, а також при зіставленні очікуваного результату з отриманим. Крім того, для раціональних характерна виразність усіх шкал мудрості (Двр+, Рфр, Оср+), включаючи й рефлексивність (при більш низькому рівні серед шкал розумності).

3. Представників групи не раціональних (Рац-) відрізняють більш високі, у порівнянні із групою раціональних, значення спонтанності (Спр+), гнучкості (Гбр+), ризикованості (Ркр+), авантюристичності (Авр+) і незалежності (Нзр+) у ситуації прийняття рішення. Не раціональні більш рухливі особи пробують варіанти вибору й перевіряють їх, одержують миттєво приблизні оцінки потенційного успіху й заспокоюються на перших позитивних результатах. Можливість «миттєвої» оцінки корисності вчинків, робить представників групи не раціональних ще й відносно незалежними у своїх виборах.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним розвитком даного напрямку можна вважати пошук стійких комбінацій раціональності, властивостей прийняття рішень й рішимості, що забезпечують стійкість особистості в звичайних та особливих умовах життєдіяльності.

Література:

1. Грузіна І. А., Кінас І. О., Перерва І. М. *Теорія управління : навчальний посібник* : [Електронний ресурс]. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. 138 с. URL : <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/27798/1/2021-Грузіна%20І%20А%20Кінас%20І%20О%20Перерва%20І%20М%20та%20ін.pdf>.
2. Гура Г. Психологічні механізми прийняття управлінських рішень: раціональність чи інтуїція. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. № 4 (68). С. 123-131. URL : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-68-123-131>.
3. Дольська О. О. Концептуалізація раціональності: плюралізм світоглядних пропозицій. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2010. № 4. С. 39-47.
4. Кулініч І. О. *Психологія управління* : [підручник]. Київ : Знання, 2011. 415 с.
5. Санніков О. І. *Психологія життєвого вибору особистості* : [монографія]. Одеса : Вид-во ВМВ, 2015. 440 с.
6. Санніков О. І. Співвідношення раціональності та емоційності: регуляція життєвого вибору особистості. *Вісник Одеського національного університету*. Том 22. Вип. 1(43). Психологія. Одеса : Астропринт, 2017. С. 79-87. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_psi_2017_22_1_12.

7. Санніков О. І., Бурбурас І. В. Раціональність – регулятор прийняття рішень особистістю. Проблеми сучасної психології особистості: *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів (17-18 травня 2018 р.)*. Випуск 9. Одеса : БМВ, 2018. С. 132-138.

8. Санніков О. І., Солунін Н. О. Раціональність та рефлексивність як чинники вибору особистості. *Диференціально-психологічні виміри особистісного самоздійснення : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми сучасної психології особистості» (21 березня 2019 р.)*. Одеса : БМВ, 2019. С. 131-140.

9. Саннікова О.П. *Феноменологія особистості*: [Вибрані психологічні праці]. Одеса : СМІЛ, 2003. 256 с.

10. Саннікова О. П., Санніков О. І. Модель вибору професіонала: особистісний підхід. Науковий журнал «Перспективи та інновації науки». Серія «Психологія». 2024. № 9(43). С. 644-660. URL : [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9\(43\)-644-660](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9(43)-644-660).

11. Cohen L. J. Can human irrationality be experimentally demonstrated? *The Behavioral and Brain Sciences*. 1981. Volume 4, Issue 3. September, 1981. Pp. 317-331. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0140525X00009092>.

References:

1. Hruzina, I. A., Kinas, I. O. & Pererva, I. M. (2021). *Teoriya upravlinnya : navchal"nyj posibnyk [Theory of management: textbook] : [Elektronnyj resurs]*. Xarkiv : XNEU im. S. Kuznecya [in Ukrainian].

2. Hura, H. (2022). *Psyxolohichni mexanizmy pryjnyattya upravlins"kyx rishen": racional"nist" chy intuiciya [Psychological mechanisms of managerial decision-making: rationality or intuition]*. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Scientific notes of the University «KROK»*. 4 (68), 123-131 [in Ukrainian].

3. Dol"s"ka, O. O. (2010). *Konceptualizaciya racional"nosti: plyuralizm svitohlyadnyx propozycji [Conceptualization of rationality: pluralism of worldview proposals]*. *Teoriya i praktyka upravlinnya social"nymy systemamy: filosofiya, psyxolohiya, pedahohika, sociolohiya – Theory and practice of social systems management: philosophy, psychology, pedagogy, sociology*. 4, 39-47 [in Ukrainian].

4. Kulinich, I. O. (2011). *Psyxolohiya upravlinnya [Psychology of management] : [pidruchnyk]*. Kyiv : Znannya [in Ukrainian].

5. Sannikov, O. I. (2015). *Psyxolohiya zhyttyevoho vyboru osobystosti [Psychology of life choice of an individual]*. Odessa : Vyd-vo VMV [in Ukrainian].

6. Sannikov, O. I. (2017). *Spivvidnoshennya racional"nosti ta emocijnosti: rehulyaciya zhyttyevoho vyboru osobystosti [The relationship between rationality and emotionality: regulation of individual life choices]*. *Visnyk Odes"koj nacional"noho universytetu – Bulletin of the Odessa National University*. Tom 22. Vyp. 1(43), 79-87. Psyxolohiya. Odessa : Astroprynt [in Ukrainian].

7. Sannikov, O. I. & Burburas, I. V. (2018). *Racional"nist" – rehulyator pryjnyattya rishen" osobystisty [Rationality – a regulator of decision-making by a person]*. *Problemy suchasnoyi psyxolohiyi osobystosti: Materialy Vseukrayins"koj naukovo-praktychnoyi konferenciyi molodyx uchenykh ta studentiv (17-18 travnya 2018 r.)*. Vypusk 9. Odessa : VMV, 132-138 [in Ukrainian].

8. Sannikov, O. I. & Solunin, N. O. (2019). *Racional"nist" ta refleksyvnist" yak chynnyky vyboru osobystosti [Rationality and reflexivity as factors of personality choice]*. *Dyferencial"no-psyxolohichni vymiry osobystisnoho samozdijsnennya : Materialy Vseukrayins"koj naukovo-praktychnoyi konferenciyi «Problemy suchasnoyi psyxolohiyi osobystosti» (21 bereznya 2019 r.)*. Odessa : VMV, 131-140 [in Ukrainian].

ISSN (print) 2708-7530

Наукові перспективи № 12(54) 2024

9. Sannikova, O. P. (2003). *Fenomenolohiya osobystosti [Phenomenology of personality]: [Vybrani psichologichni praci]*. Odesa : SMYL [in Ukrainian].
10. Sannikova, O. P. & Sannikov, O. I. (2024). Model" vyboru profesionala: osobystisnyj pidxid [Model of professional choice: a personal approach]. *Naukovyj zhurnal «Perspektyvy ta innovaciyi nauky». Seriya «Psicholohiya» – Scientific journal «Perspectives and innovations of science». Series «Psychology»*. 9 (43), 644-660 [in Ukrainian].
11. Cohen, L. J. (1981). Can human irrationality be experimentally demonstrated? *The Behavioral and Brain Sciences*. Vol. 4, Issue 3. September, 1981. Pp. 317-331 [in English].

